

EOTHEN: İNGİLİZ SEYYAH ALEXANDER KINGLAKE'İN OSMANLI TÜRKİYESİNE ÖTEKİLEŞTİRİCİ BAKIŞI

Alev KARADUMAN

Özet: 19. yüzyıl İngiliz seyyahı Alexander Kinglake, Türkçeye *Doğu Hasreti* (1982) olarak çevrilmiş olan ve Yunanca *Eothen* (1845) adını taşıyan seyahatnamesinde, 1830'larda Osmanlı Türkiyesine yaptığı seyahatini anlatır. Başta İstanbul olmak üzere Truva, İzmir ve Antalya'yı ziyaret eden Kinglake, gözlem ve yorumlarında, bir yandan şark fantezilerini öne çıkarırken, bir yandan da geleneksel İngiliz sömürgecilik ruhunun bir dışı vurumu olarak, "ötekileştirici" ve hor görücü bir tutum sergilemektedir. Kinglake, kendisini Batı uygarlığının bir temsilcisi olarak görür ve Türk toplum yaşamını çok ilkel bulur. Kinglake'in, Osmanlı Türkiyesine bu olumsuz yaklaşımı, aynı zamanda Doğu-Batı karşıtlığının da bir ifadesidir. İşte bu bildirinin amacı, Kinglake'in gözlemlerini ve anlatımlarını, Doğu-Batı karşıtlığı çerçevesinde ve ayrıca, 19. yüzyıl İngiliz sömürgecilik anlayışı temelinde irdelemek ve tartışmaktır.

Anahtar kelimeler: Alexander Kinglake, *Eothen* (1845), *Doğu Hasreti* (1982), 19. yüzyıl Osmanlı Türkiyesi, seyyah, ötekileştirme.

Eothen: English Traveller Alexander Kinglake's Othering View of Ottoman Turkey

Abstract: The nineteenth century English traveller Alexander Kinglake describes his travel to Ottoman Turkey, which he made in the 1830's, in his itinerary called *Eothen* (1845) in Greek and translated as *Doğu Hasreti* (1982) in Turkish. Kinglake, who travelled to İstanbul, Troy, İzmir and Antalya, on the one hand, emphasises his fantasies of the Orient and, on the other hand, exhibits an othering and derogative attitude towards Ottoman Turkey as a manifestation of the English colonial spirit. Kinglake sees himself as a representative of the western civilisation and finds the Turkish society very primitive. Kinglake's negative approach to Ottoman Turkey is also an expression of the East-West contrast. The main aim of this paper is therefore to study and discuss, within the framework of the East-West contrast as well as on the basis of nineteenth-century English colonialism, Kinglake's observations and narrations of Ottoman Turkey.

Key words: Alexander Kinglake, *Eothen* (1845), *Doğu Hasreti* (1982), nineteenth-century Ottoman Turkey, traveller, othering.

19. yüzyıl İngiliz seyyahı Alexander William Kinglake (1809-1891), Türkçeye Prof. Dr. Ahmet Edip Uysal tarafından *Doğu Hasreti* (1982)¹ olarak çevrilmiş olan ve Yunanca “Doğu” anlamına gelen *Eothen* (1845) başlıklı seyahatnamesinde, 1830’larda Osmanlı Türkiyesine yaptığı seyahatini anlatır. Başta İstanbul olmak üzere Edirne, Truva ve İzmir’i ziyaret eden Kinglake, gözlem ve yorumlarında, bir yandan şark fantezilerini öne çıkarırken, bir yandan da geleneksel İngiliz sömürgecilik ruhunun bir dış vurumu olarak, “ötekileştirici” ve “hor görücü” bir tutum sergiler. Kinglake, belki de Eton College ve Cambridge Üniversitesinde almış olduğu klasik eğitimin, 1837 yılında Londra’da yerel yönetici olarak geçirdiği siyaset yaşamının ve 1857-1868 yılları arasında Liberal Parti’den Parlamento’ya girmesi ve özellikle uluslararası politika alanında görev yapmasının da etkisiyle (Kinglake, 1982, s. 1), kendisini Batı uygarlığının bir temsilcisi olarak görmüş; yazdığı gezi notları sayesinde bir şarkiyatçı, diğer bir deyişle *oryantalist* olarak tanınmıştır. İlk eseri *Eothen* olmasına karşın, Osmanlı Türkiyesi ve Kırım’a yaptığı gezi notlarının yer aldığı yedi ciltlik eseri *The Invasion of the Crimea* (Londra 1863-75, 5 Cilt; 6. Basım. 1883, 7 Cilt.) ile ün yapmış, *Kırım’ın İşgali* adını taşıyan bu eseri, 1854-1856 Kırım Savaşı konusunda temel eserler arasında sayılmıştır (Kinglake, 1982, ss. 3-5).

Kinglake, *Eothen* adlı eserinin önsözünde, seyahatnamesini, diğer Avrupalı pek çok şarkiyatçının da yaptığı gibi, “tümüyle içinden geldiği” (Kinglake, 1982, s. 8) gibi yazmıştır. Bunun sonucunda da eserinde ilgi çekici yerlerin akla getireceği şeylerle, kendisinin onlardan bahsettiği arasında açık bir uyumsuzluk bulunduğunu ifade ederek, Osmanlı Türkiyesini ve toplum yaşamını, subjektif bir bakışla, çok ilkel bulmuştur. Kinglake’in, Osmanlı Türkiyesine ve halkına bu olumsuz yaklaşımı, aynı zamanda Doğu-Batı karşıtlığının da bir ifadesidir. İşte bu makalenin amacı, Kinglake’in gözlemlerini ve anlatımlarını Doğu-Batı karşıtlığı çerçevesinde 19. yüzyıl İngiliz sömürgecilik anlayışı temelinde irdelemek ve tartışmaktır.

Kinglake’in de mensup olduğu bu oryantalist tutumun temelleri çok eskiye dayanmaktadır. Aslında, “oryantalist” terimi ilk kullanılmaya başlandığında, bugünkü anlam ve işlevinden çok farklıydı. 1683’te bu terim “Doğu veya Yunan Kilisesinin bir üyesi” (Arberry, 1943, s. 8) anlamındaydı. 1690’larda ise Doğu dillerini bilen ve araştıran kişi anlamına gelmekte, o dönemin yazılarında aynı terim, “Doğu dilleriyle ve edebiyatı ile ilgilenen kimse” (Bulut, 2002, s. 15) olarak tanımlanmaktaydı. “Oryantalist” teriminin, İngiltere’de ise ilk defa 1779’da Edward Pocock hakkında yazılan bir makalede, aynı anlamda, yani doğu dilleriyle ve edebiyatı ile ilgilenen kimse olarak kullanıldığı (Endress,

¹ Bk. Kinglake (Bu makalede, metin olarak, Kinglake’in seyahatnamesinin Prof.Dr. Ahmet Edip Uysal tarafından *Doğu Hasreti* (1982) olarak çevrilmiş olan Türkçe metni esas alınmış ve atıflar için bu metin kullanılmıştır).

1988, s. 11) bilinmektedir. Kısacası, 17 ve 18. yüzyıllarda oryantalizm terimi, bütünüyle Doğu'nun, hem yakın hem de Uzak Doğu dil, kültür ve edebiyatlarının incelenmesi anlamında kullanılmaktaydı. Oryantalist araştırmaların en önemli kişilerinden biri olarak tanınan Bernard Lewis ise tanımı biraz daha genişleterek iki farklı anlamda tanımlar, bu konudaki çalışmaları farklı bir boyuta taşır. Lewis'e göre:

Birinci anlamında oryantalizm, Orta Doğu'yu, Kuzey Afrika'yı ziyaret etmiş; gördüklerini veya hayal ettiklerini, çoğunlukla romantik ve sınırların ötesinde hayal gücüyle resmetmiş, genellikle Batı Avrupalı ressamların oluşturduğu bir resim ekolüdür. Daha yaygın kabul görmüş ikinci anlamında ise oryantalizm, ilkiyle bağlantısız olarak, akademik uğraşın bir dalıdır. Akademik bir disiplin olarak oryantalizm, Rönesans'tan itibaren Batı Avrupa'da akademik çalışmalardaki büyük patlama ile başlar. Gerekçeyi inceleyen Helenistler, Latinceyi inceleyen Latinciler, İbraniceyi araştıran İbraniciler bulunuyordu. (Grekce ve Latinceyi inceleyenler) “klasikçiler”, (İbraniceyi inceleyenler) ise oryantalist olarak adlandırılırdı (Lewis, 2006, s. 49).

Lewis'in tanımından da anlaşılacağı gibi, oryantalizm, özellikle 19. yüzyıl Batılı ressamlar arasında oldukça popüler olan, içeri girip göremediklerinden dolayı haklarında yazılmış yazıları veya anlatılan öyküleri, kendi fantezi ve romantik anlayışlarıyla da süsleyerek hem Osmanlı hem de Doğu haremını resmetmeye yönelik bir resim tekniğidir. Bu teknik, daha sonra Kinglake ve diğer oryantalistler tarafından kullanılacak olan “ötekileştirici” ve “hor görücü” tutumun da temelini oluşturacaktır.

Oryantalizmin bu olumsuz anlamını, eleştirel bir yaklaşımla irdeleyen en önemli kişi ise hiç kuşku yoktur ki Edward Said'dir. 1978'de ilk kez yayımlandığında olumlu-olumsuz pek çok tepki alan eseri *Oryantalizm*'de, “Batı” kültüründe ve anlayışında “Doğu” kavramının farklı anlam boyutlarını tartışmıştır. Özet olarak, Said, bu eserinde,

Doğulu toplumlara ve kültürlerle ilişkin oryantalist bilgi ile sömürgeci ekonomik ve politik güçler arasındaki köklü tarihsel ve kurumsal ilişkiyi ortaya koymakta ve oryantalist bilgi üretiminin arkasında büyük bir ekonomik, askerî ve siyasi güç bulunmadığında, bu bilginin de üretilemeyeceğini savunmaktadır (Bulut, 2002, s. 20).

Dolayısıyla, Said, oryantalizmi “hepsi birbirine dayalı pek çok şey” (Said, 2001, s. 13) olarak tanımlar ve Şarkiyatçılığı ortaya çıkışından günümüze kadar üç farklı biçimde tanımlayarak şöyle devam eder:

Antropolog, sosyolog, tarihçi veya dil bilimci olsun, özel veya genel açıdan Şark'ı öğreten, yazıya döken veya araştıran kimse Şarkiyatçıdır ve yaptığı şey Şarkiyatçılıktır... Bilimsel gelenek için Oryantalizmin daha geniş bir anlamı vardır. Oryantalizm “Doğu” ile “Batı”nın arasında ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayalı bir düşünüş biçimidir... Şimdi Oryantalizmin üçüncü anlamına geliyorum: Bu anlamda oryantalizm, diğer ikisinden ziyade “tarihî” ve “maddî” biçimde tanımlanır. On sekizinci yüzyıl sonlarını başlangıç kabul edersek, Oryantalizm, Şark ile uğraşan bir kurumdur; yani Şark hakkında hükümlerde bulunur, Şark hakkındaki kanaatleri onayından geçirir, Şark'ı tasvir eder, yargılar, yönetir; kısacası ‘Doğu’ya hâkim olmak; onu yeniden kurmak ve onun amiri olmak için ‘Batı’нын bulduğu yoldur (Said, 2001, ss. 15-16).

Said, kendini üstün gören ve bu üstünlüğünü korumak isteyen bir kültürün, başka bir kültürü eşiti olarak anlayıp değerlendiremeyeceğini vurgular; ona göre, “sömürgecilik” siyasetini benimsemiş olan bu egemen kültür, ekonomik, askerî ve sosyal olarak, yani “izin verme, ezme, hor görme, meşrutiyet tanıma, yasaklama, doğrulama” (Parla, 2005, s. 20) gibi kavramlarla bu sömürgelerini yönetiyorsa, şarkiyatçılık ister bir bilim ister bir tavır olarak, Avrupa'nın sömürgeci kültürünün bir kurumu olduğu için, ondan bağımsızlaşmamış ve bu tutkularından arınamamıştır. Said, şarkiyatçılığı “Avrupa'nın yaşantısında özel bir yeri olan Doğu'yu tanımlama” (Said, 2001, s. 3) çabası olarak görür. Doğu, sadece Batı ile sınırları olan bir kara parçası değil, aynı zamanda Batı'nın en büyük, en zengin, en eski sömürgesidir. Dil ve uygarlığının kaynağı, kültürel rakibi, “kendinden başkasının” yani “ötekinin” en önemli simgesidir. Şarkiyatçılık, Doğu'yu, Batı'nın kültürel ve ideolojik kurumları, bu kurumların yarattığı sözcükler, imgeler ve doktrinlerle bezenmiş bir söylem yoluyla algılamaktır. Bu söylemi kuran da sürdüren de Avrupa'dır. Avrupa bu söylem sayesinde “Doğu hakkında gözlemler yaparak, Doğu'ya ilişkin görüşleri onaylayarak, Doğu'yu tarif ederek, orada yerleşerek, kâğıt üzerinde onu üreterek, kısaca Doğu'ya hâkim olarak” (Said, 2001, s. 3) güçlü hegemonyasını kurmuştur. Dolayısıyla, Şarkiyatçılığın yarattığı ve yaşattığı bu söylemin gölgesinde, Doğu hakkında tarafsız bir yorumda bulunmanın bir imkânı yoktur. Jale Parla'ya göre, “Şarkiyatçılıktan söz etmek on altıncı yüzyıldan başlayarak İngiliz ve Fransız emperyalizminden söz etmekle birdir” (Parla, 2005, s. 21). Şarkiyatçılık, 19. yüzyılda neredeyse tüm dünyada pek çok sömürgeleri bulunan İngiliz ve Fransızların bir projesidir. Said'e göre ise şarkiyatçılık, Napolyon'un Mısır seferi, William Jones ve Anquetil Dupperon'un çevirileriyle başlar. Sonrasında, Doğu hakkında yazılan her şiir, her seyahatname ve öykü diğerini beslemiştir. Said, Edward William Lane'nin *Manners and Customs of the Modern Egyptians* adlı kitabının, Nerval ve Flaubert gibi döneminin önemli yazarlarının kaynak kabul edildiğinin altını çizer. Said'in görüşünde, “Doğu, Batı için nesnel gerçekliği olan bir yer değil, bir metindir” (Said, 2001, s. 5). Doğu'ya ancak bu metin sayesinde ulaşılabilir ve bu metin dışında Doğu'ya

ilişkin bilgi yoktur. Doğu'ya ilişkin tüm bilgiler için yazılmış bu metinlere başvurmak gerekir ki metinlerin yazarı, yani Batılı Şarkiyatçı, bu bilginin üreticisi ve sahibi olmakla, bilginin kaynağı olan Doğu üzerinde de egemendir. Bu metinlere göre, Doğu, hep aynı sıfatlar, aynı imgelerle tekrar tekrar üretilir ve Doğu hiçbir değişim ve gelişim içinde değilmişçesine aşağılanır, hor görülür ve ötekileştirilir. Bu noktada, Himmet Umunç'un önemli bir saptamasını da göz ardı etmemek gerekir. Umunç, Said'in bazı görüş ve saptamalarına karşı çıkararak önemli bir tartışma başlatmıştır. Umunç'a göre,

16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun, Macaristan'ı fethederek Orta Avrupa'ya yayılması, her bakımdan güçlü ve parlak bir döneme ulaşması, Türkiye'yi Avrupa'da ilgi odağı yapmıştır. ... Bu bağlamda, Türk toplumunu, ... her yönüyle tanımak için, araştırma, seyahat, gözlemleme, inceleme ve değerlendirme faaliyetleri yoğun olarak artmaya başlamıştır. Başka bir deyişle, özellikle XVI. yüzyıldan itibaren, Batı'da, Türkiye odaklı Şarkiyatçılık, hem bilimsel hem de genel ilgi olarak gelişme sürecine girmiştir. İşte, çağımız araştırmacılarında Edward Said'in *Orientalism* adlı o çok popüler eserinde sözünü etmediği ve gerek Osmanlı İmparatorluğu'nu gerek Türkiye'yi ele almayarak eksik bıraktığı en temel gerçek, XVII. yüzyılda daha da ivme kazanan Türkiye odaklı bu Batı Şarkiyatçılığıdır ...Oysa, Said'in bahsettiği Şarkiyatçılık Orta Doğu ile sınırlıdır (Umunç, 2009, s. 150).

Umunç, tartışmasını geliştirerek şöyle devam eder:

Said'in, Batı Şarkiyatçılığının ortaya çıkma ve gelişme dönemleri olarak gördüğü XVIII ve XIX. yüzyıllarda, "Orta Doğu'nun" yer aldığı coğrafya, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Dolayısıyla, ... bu coğrafyada seyahat eden ve gözlemlerde bulunan pek çok Avrupalının seyahatnamelerinden de açıkça görüldüğü gibi, ... Osmanlı varlığı, Osmanlılık ve Osmanlı şarklılığı, bu coğrafyayı tanımlayan en etkili temel öge olmuştur. Ne var ki, Said, ... , şarkiyatçılık incelemesinde, Türkiye'yi dışlamış ve Batı Şarkiyatçılığının başlangıcını da XVII. yüzyıl yerine yanlış olarak XVIII. yüzyıla ilişkilendirmiştir (Umunç, 2009, s. 151).

Tüm bu tartışmalar ışığında, Said'in Türkiye'ye karşı tutumunun, Batı'nın Doğu'ya yaptığı "ötekileştirici" tutumdan farksız olduğunu, kabul edemediği gücü en kolay ve kısa yoldan "yok" saymayı tercih ettiğini söylemek mümkündür. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Kinglake'in seyahatnamesinde de ilginç gözlemlerde bulunmamız kaçınılmazdır.

19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı Türkiyesine gelen seyyahların tutumunda belirgin bir değişim gözlenmektedir. Bu da hem Said'in de bahsettiği sömürgeci tutumun bir yansıması hem de Osmanlı İmparatorluğunun Batı'daki güç ve egemenliğini yitirmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Özellikle İngiliz seyyahların tutumları alaycı, hor görücü ve aşağılayıcıdır. Bu tutum,

Alexander William Kinglake'de de açıkça görülmektedir. Kinglake, *Eothen* adlı eserinde, Osmanlı Türkiyesine yaptığı yolculuktan bahsederken, özellikle Doğu kültürüne ilişkin önyargılı, aşağılayıcı ve ötekileştirici tutumunu seyahatnamesinin ilk sayfası, hatta ilk paragrafında açıkça ifade etmektedir.

Zemlin'de hâlâ alışık olduğum bir hayatın sesleri ve manzaraları içindeydim. Hareketli bir dünyanın gürültüsü beni hâlâ hem taciz ediyor hem de eğlendiriyordu. Peşesiz kadın yüzleri hâlâ gün ışığında parlıyordu. Ama güneye doğru bakınca, Tuna vadisi üzerinde sert ve simsiyah yükselen Osmanlı kalesi Belgrad'ı gördüm. Sanki tekerlek üstünde giden Avrupa'nın sonuna gelmişim ...Uzunca bir müddet için Hristiyanlık âleminde ayrılıyor ...ve şimdi artık doğunun ... dehşetini seyredecektim (Kinglake, 1982, s. 1).

Kinglake, büyük ihtimalle önceden okuduğu “Doğu” hakkında yazılmış yazıların da etkisiyle, önyargılı olarak seyahatine başlamaktadır. Daha önceden de belirttiği gibi, gördüklerini veya göreceklerini değil, sömürgecilik doktrini doğrultusunda gözlemlerini aktaracağı kaçınılmazdır. İlk durağı, bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun kalesi olan Belgrad'dır. Daha yolculuğuna başlama aşamasında, Hristiyan âleminde, yani medeniyetten ve gelişmişlikten ayrılmanın, Doğu'nun dehşetine, Müslümanlığa, yani geri kalmışlığa, cahilliğe, yobazlığa giriş yapmanın hüznüne kapıldığını belirtmektedir. İslam'a ve Doğu'ya karşıt olan bu söylem hiç de yeni değildir. Umunc'un da vurguladığı gibi, “İslamiyet'in ortaya çıkmasından sonra, bu tür karşıt söylemler ... hızla yayılmış ... sonraki yüzyıllarda Hristiyan Batı'nın Türkiye ve Türklere yönelik karşıt söylemlerini de kapsayan saldırgan ve karalayıcı bir gelenek hâline dönüşmüştür” (Umunc, 2009, s. 159). Kinglake Batı-Doğu karşıtlığını şöyle sürdürmektedir.

İki hudut kasabası birbirinden bir kurşun atımı bile değil, fakat insanları arasında hiçbir münasebet yok. Kuzeydeki Macar, Sava'nın güney kıyısındaki Sırp ve Türk. Sanki aralarında elli büyük vilayet varmış gibi birbirlerinden farklı. Zemin sokaklarında etrafımda acele acele dolaşan insanlar arasında, gidip şu karşıdaki kalenin duvarları dibinde oturan yabancı ırktan insanlara bakan belki bir tek kişi bile yok (Kinglake, 1982, s. 1).

Kinglake'in bu anlatımında, ötekileştirici, soyutlayıcı ve ayrıştırıcı tutumu fark etmek mümkün değildir. Osmanlı topraklarında yaşayan Sırp ve Türkler, yüzlerine dönüp bakılmayacak kadar “öteki” ve farklıdır. Tanıma gereği yoktur. Kinglake'in üslubundan, İngiltere'nin sınıflandıran ve ayrıştıran sömürgeci egemen tutumu hemen sezilmektedir. Egemen toplum, kendinden farklı olanı tanımaya gerek duymaz, yalnızca eleştirir ve yönetir. Belgrad'a vardığında oradaki halkı “sıradan insanlar” olarak bile değil de Batı kültüründen farklı “varlıklar” olarak nitelendirmesi de, Batı'nın ötekileştirici tutumunun bir yansımasıdır.

Derken arka taraftan birtakım insanlar belirdi; bunlar ebedî ruhlar taşıyan ve belki de muhakeme kabiliyetine sahip varlıklardı, fakat bence asıl önemli olan şey, bunların muazzam, esaslı ve göz alıcı kavukları vardı; onlar da bizim gittiğimiz yere gidiyorlardı (Kinglake, 1982, s. 3).

Osmanlı İmparatorluğu zamanında “kavuk”, güç ve makamı temsil ederdi. Kavuk takan kişinin mevki ve makamına göre, kavuğun biçimi ve rengi değişirdi. Burada, Kinglake’in güce ve makama olan hayranlığını görmekteyiz. Öte yandan, Kinglake’in, özellikle Kanuni Sultan Süleyman devrindeki güçlü Osmanlı İmparatorluğu’na duyduğu gizliden gizliye imrenme ve kıskançlık, şu karalayıcı ve aşağılayıcı tutumundan da belli olmaktadır.

Nihayet karaya çıktığımda Asyalı insanlar arasında olduğumu anladım. [... Pekçok] Osmanlı ülkesini gezdim; fakat hiçbir zaman beni Sava kıyısında karşılayanlar gibi koca Türklere rastlamadım. Bunlar eşyalarımızı şehre taşıyarak birkaç kuruş kazanmak ümidiyle kayığımızı karşılamaya gelmiş gayet fakir kimselerdi ama eski Türklere oldukları belliydi ve hâlâ muzaffer bir ırkın sert ve hür tavrını taşıyorlardı (Kinglake, 1982, s. 3).

Burada o güçlü Osmanlı İmparatorluğu’nun düşmüş olduğu yoksul ve güçsüz durum, alaycı bir üslupla anlatılmakta, âdeta bu durumdan gizli bir haz duyulmaktadır. Kinglake, aynı üslubunu sürdürerek, Sırbistan’ın hâlen Türk yönetiminde olmasından duyduğu rahatsızlığı da şöyle dile getirir.

Genellikle, Sırbistan ili bir nevi istiklal elde etmiş ise de, hudut üzerinde mühim bir yer olduğundan, Belgrad hâlâ, bir paşa kumandasında bulunan Türk kıtalarının yönetimindeydi (Kinglake, 1982, s. 3).

Bu rahatsızlık, Paşa’nın huzuruna götürüldüğünde, oradaki otoriteyi ve gücü temsil eden paşayı anlatırken kullandığı aşağılayıcı, hor gören dilden de anlaşılmalıdır. Orada bir Batılı olarak, tek egemen güç, mutlak yönetici değil, yönetilendir. Bu durumu yok saymanın, görmezlikten gelmenin tek yolu ötekileştirme ve aşağı görmektir. Bunu da “Paşa bizi terbiyeli Osmanlılara has bir nezaket ve kibarlıkla huzuruna kabul etti” (Kinglake, 1982, s. 3) sözleriyle ifade eder. Ancak, Paşa’nın gücüne ve otoritesine olan hayranlığını da elinde olmadan aşağıdaki sözlerle ifade eder.

[Paşa,] sonra ellerini hafifçe şaklattı ve hemen odasının aşağı tarafı uşaklarla doluverdi. Dudaklarından çıkan bir hece ile bütün başlar eğildi ve uşaklar birer hayalet gibi kayboldu. Biraz sonra kahve taşıyıcılar görüldü; her uşak elinde madenî bir tabak içinde küçücük bir fincan taşıyordu ve derken her birimize sıra ile nargileci geldi... Doğu keyfinin nasıl bir şey olduğu hakkında müphem bir fikir elde edinceye kadar çekmeye devam ettim. Doğu keyfi! Daha belki bir saat evvel, kalabalık ve gürültülü bir otele hesabımı istiyor ve garsonları çağırarak için zillere çalıyorlardı (Kinglake, 1982, s. 13).

Bu sözlerinde Kinglake, paşanın otoritesi ve konukseverliğini Batı-Doğu karşılaştırması yaparak, Doğu kültürünü üstü kapalı aşağılayarak yok saymaktadır.

Belgrad'dan sonra Edirne'ye geçen Kinglake, eleştirici ve ötekileştirici tutumunu arttırarak ve hatta zaman zaman hakarete varan bir üslupla sürdürmektedir. İlk vurguladığı konulardan biri ulaşımın zorluğudur ki, o dönemde aynı yerleri gezmiş olan tüm Batılı seyyahlar için alay konusu olmuştur. Kinglake de onlardan farklı değildir:

Avrupalılaştırılmış memleketlerde bir yerden diğer bir yere gidiş o kadar kısa süren ve yolcunun o kadar az zamanını alan bir iştir ki, ..., zamanın nasıl geçtiğini anlamazsınız. Ancak, Doğu'da seyahat ederseniz işler başka türdür. Günlere, belki haftalara ve aylara ayağınız üzengiden inmez, ... sivrisineklerle küfredersiniz ... Seyahat vasıtası olarak araba diye bir şey de bilinmiyordu. Gerçi, öküzle çekilen ve araba denilen bir çeşit vasıta vardı fakat bunlar zenginlerin karılarını dört beş mil gezdirmek için kullanılırdı... Dünyanın bu tarafında atların araba çekmekte kullanıldığını kimse duymamıştır... fakat ihtiyaç yalnız icatların değil, yeniliğin de aynasıdır (Kinglake, 1982, ss. 16-20).

Kinglake'in bu yorumu tümüyle yanlış, yanlı ve gerçek dışıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzyıllardır atlar bir ulaşım aracı olarak kullanılmış, hatta hem Osmanlı Hanedanı'nın hem de soyluların atlı arabalarla yaptıkları geziler bütün dünyaya, gerek resim gerekse yazılı anlatım yoluyla ilan edilmiştir.

Kinglake'in, yolculuk ve ulaşım şartlarını hor görmeye başlayan Edirne gezisi, burada yaşayan, alın teriyle paralarını kazanan halkın bir gurubu olan "sürücülerini" aşağılama politikası ile devam eder:

Sürücüler, yük atlarını sürmek için tutulan kişilerdir. Çoğu çingene olan bu sürücülerin durumları acıklıdır. İnsanlığın en aşağılık tabakası addedilirler ve atlar dâhil olmak üzere, efendilerinin bütün kabahatleri kolayca onların üstlerine atılabilir. Esmer yüzleri ve korkunç sakalları herkesin hor gördüğü bu zavallı sürücüler ... [ile kafilemizin mihmandarı] Mathley'nin Yorkshire'li uşağı tam bir tezat içindeydi; o inadına hizmet ederken, giydiği ceketle ata biniyordu (Kinglake, 1982, s. 13).

Bu alıntılardan da açıkça görüldüğü üzere, Batı-Doğu uygarlık karşıtlığı her fırsatta vurgulanmaktadır. Batı'nın uşağı bile, Doğu'nun sürücüsünden daha medeni, daha çağdaştır.

Yazarın İstanbul gezisinde öne çıkan unsur, ölümcül ve bulaşıcı bir hastalık olan veba idi. Veba İstanbul'da ilk kez 1615 yılında görülür. Daha sonra, 1617, 1620, 1637, 1650 ve 1655 yıllarında İstanbul'da veba salgınları olmuştur. 19. yüzyılda ise 1812 ve 1836 yıllarında İstanbul'da tekrar baş gösteren veba 130.000 kişinin ölümüne neden olmuştur (Prokopius, 2002, ss. 237-240).

Kinglake, veba salgınının İstanbul'a gelmesinden duyduğu büyük sevinci, 1625 yılında Londra görülen ve yüzbinlerce kişinin ölümüne neden olan veba salgınını unutturmasına, bakınız nasıl tarif ediyor:

İstanbul'da kaldığım bütün müddet boyunca veba devam ediyordu, ama pek şiddetli değildi ... Veba hakikaten Doğulu olan bütün şeylerle beraber bulunuyordu. Şehrin en dindar mahallelerinde oturan Müslüman halk vebalıydı. ... Diğer yandan pahalı kürkleri, şallar, sırmalı terlikler, altın işlemeli eğer örtüleri, yanan öd ağacı ve buhur kokusu vebanın daima bulunduğu yerlerin işaretleridir. Yeryüzündeki imparatorluklarının en büyüğü ve kuvvetlisinin payitahtı Londra'dan çıkıp Doğu prensinin payitahtına giderseniz, sadece azalmakta olan bir kuvvet ve haşmet bulursunuz ve sevincinizden gülüp oynamak istersiniz. Bırakın, veba zebanisi buradan gitmesin. Ordulardan daha kuvvetli, en şanlı devrinde Süleyman'dan daha müthiş olan veba, bu zarif şehre öyle bir haşmet ve azamet kazandırır ki, orada iken bu ölü imparatorluğun gölgeleri arasından geçmek mecburiyetinde kalsanız, yoldan hiç olmazsa munasip bir hürmet ve korku hissiyle geçersiniz (Kinglake, 1982, s. 24).

Görüldüğü üzere, Kinglake, XVI. yüzyılda Batılılarca Muhteşem Süleyman olarak tanınan Kanuni Sultan Süleyman'ın dünyaya egemen olmasına, bilinçaltından öylesine öfke ve kıskançlık duymaktadır ki şimdiye kadar Batı-Doğu çekişmesi olarak sürdürdüğü aşağılayıcı ve ötekileştirici tavrının yerini, kendinden üstün olanı, "Sahip olamıyorsan yok et." mantığıyla, çeşitli hilelerle yok eden sömürgeci tavrına dönüştürmekte hiç de sakınca görmemiştir. Gerçi burada hile yapan, yok eden kendisi değildir, ancak bir şeyin yok olmasından duyduğu sömürgeci haz da göz ardı edilmemelidir. Her ne kadar vebanın bu şehre gelmesinden büyük mutluluk duysa da İstanbul'un doğal güzelliğini anlatmadan da geçemez Kinglake:

Cami ve minarelerini övmeden de İstanbul'u methedebilirsiniz. Onun limanını methedebiliriz; dünyanın hiçbir yerinde denizin bir şehre bu kadar samimi bir şekilde sokulmadığını söyleyebiliriz (Kinglake, 1982, s. 23).

Daha söylenecek, tartışılacak çok şey var Kinglake'in seyahatnamesi hakkında. Truva ve İzmir'e yaptığı gezilerinde de, gördüklerini değil, Batı kültürünün ayrılmaz birer parçası olan klasik ve Yunan kültür ve edebiyatlarına olan hayranlığını detaylı ve abartılı bir biçimde anlatır. Sonuç olarak, 19. yüzyılda Osmanlı Türkiyesini, kendi Batılı önyargılarıyla gezen Kinglake'in, yaptığı

gözlem ve yorumlarında, bir yandan şark fantezilerini öne çıkarırken, bir yandan da geleneksel İngiliz sömürgecilik ruhunun bir dışa vurumu olarak, ötekileştirici ve hor görücü bir tutum sergilediğini açıkça söyleyebiliriz.

Kaynakça

I. Metin

Kinglake, W. (1982). *Eothen*. J. Raban (Int.). London: Century Publishing Co.

Kinglake, W. (1982). *Doğu Hasreti* (A. E. Uysal, Çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

II. Kaynaklar

Arberry, A. J. (1943). *British Orientalists*. Londra: William Collins of London.

Bulut, Y. (2002). *Oryantalizmin Eleştirel Kısa Bir Tarihi*. İstanbul: Yöneliş.

Endress, G. (1988). *An Introduction to Islam*. Edinburgh: Edinburgh University P.

Lewis, B. (2006). *İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu Medeniyeti*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Parla, J. (2005). *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*. İstanbul: İletişim Yayınları

Prokopius. (2002). *İstanbul'da İsyân ve Veba* (A. Calap, Çev.). İstanbul: Lir Yayınevi.

Said, W. E. (2001). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları* (B. Ünlüer, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Umunç, H. (2009). Türkiye'de Hollâandalı Bir Seyyah: Cornelis de Bruyn ve Gözlemleri. *Bellekten*, LXXIII(266), 146-163.